

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ФІЛЬМАХ

TERMINOLOGY TRANSLATION PECULIARITIES IN DOCUMENTARY MOVIES

Лютянська Н.І.,

orcid.org/0000-0003-2807-8339

кандидат філологічних наук,

доцент б.в.з. кафедри англійської філології та перекладу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

У статті йдеться про особливості перекладу термінів у документальному фільмі «Земля: Один вражаючий день». Кінопереклад розглядають у площині художнього перекладу тому, що він має свої специфічні риси. До них належать лінгвістичні особливості, що включають наявність термінів, характерних для певної галузі. Документальними є різновид кінофільмів, що охоплюють реальні факти та події, розповідають про життя відомих персоналій. Документальні фільми мають свої різновиди. Серед них: псевдодокументальні, науково-популярні та хронікально-документальні. Кожен із них характеризується власними рисами. Оскільки документальні фільми можуть бути присвячені різним темам, відтак і лексика, що вживається в них може викликати труднощі під час перекладу. Йдеться про терміни як про лексичні одиниці, які вживаються в певній галузі науки та техніки. Розрізняють три основні групи термінів залежно від ступеня спеціалізації значення. До першої групи належать загальнонаукові терміни, що вживаються в багатьох сферах. До другої групи належать міжгалузеві терміни, вживання яких є характерним для декількох сфер. Останньою групою є вузькогалузеві терміни, що використовуються лише у певній галузі. Джерела утворення термінів досить різноманітні – від однієї мовної основи до запозичення. За структурним типом терміни поділяються на прості, складні та терміни-словосполучення. Процес перекладу термінів включає різні етапи, до яких можна віднести визначення значення терміна в контексті та власне переклад значення засобами цільової мови. Найпоширенішим прийомом перекладу терміна є підбір лексичного еквівалента. Згідно з аналізом фактичного матеріалу, прийомами, які застосовуються в згаданому вище документальному фільмі, є підбір лексичного еквівалента, пошук контекстуальних відповідників, транслітерація, адаптивне транскодування та калькування. Вибір прийому перекладу терміна залежить від його структури. Для простих термінів характерні підбір лексичного еквівалента та транскодування, а для термінів-словосполучень – калькування.

Ключові слова: термін, документальний фільм, кінопереклад, лексичний, еквівалент, транскодування, калькування.

The present article deals with terminology translation peculiarities in the documentary "Earth: One Amazing Day". Film translation is investigated in the framework of literary translation because of its specific features. Linguistic peculiarities are among them and they include terms that belong to different fields of study. Documentaries are considered to be films which reveal real facts and events and they are devoted to the lives of famous personalities. There are different types of documentaries. Mockumentaries, non-fiction movies and chronicles are among them. Each type has its own characteristics. Documentary movies are usually devoted to different topics. Thus, they contain specific vocabulary that may cause some certain translation problems. Here we have to consider terms as lexical units that are used in certain scientific and technical spheres. Three groups of terms are distinguished according to the degree of their meaning specifics. The first group includes general scientific terms used in all the spheres. The second group comprises interdisciplinary terms used in different spheres simultaneously. The last group contains narrow branch terms that can be used in some certain specific sphere. The sources of terms coinage are quite different. They range from the same language basis to borrowings. According to their structure terms can be divided into simple (one word), compound and terms as word combinations. The process of term translation includes different stages: defining a term in the context and term translation itself using means of the target language. The most widespread way of terms translation is providing lexical equivalents. According to the conducted analysis the main ways used for terms translation in the chosen documentary film are providing lexical equivalents, using contextual equivalents, transliteration, adaptive transcoding and loan translation. It should be mentioned that the choice of term translation way depends on its structure. Simple (one word) terms are often translated using lexical equivalents or transcoding, whereas terms as word combinations – using loan translation.

Key words: term, documentary, film translation, lexical, equivalent, transcoding, loan translation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна кіноіндустрія є складовою культури певної країни. Вона є своєрідним показником розвитку тієї чи іншої країни, адже за кількістю виробленого кінопродукту можна говорити про рівень заможності цих країн. Популяризація кінопродукту засобами цільової мови відбувається завдяки перекладу.

На сьогодні переклад кінофільмів залишається затребуваним явищем не лише в Україні, а й у всьому світі. У різних країнах щороку з'являється велика кількість кінопродукції, яку необхідно перекласти, зокрема й українською мовою. Відтак, зростає попит на послуги перекладачів кінофільмів.

Питання ж кіноперекладу привертає увагу не лише перекладачів-практиків, а й дослідників цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Кінопереклад як явище привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. При цьому, інтерес науковців привертають різні аспекти. Кінопереклад досліджується як особливий різновид художнього перекладу [1; 2]. Розглядається це явище і як різновид аудіовізуального перекладу [3]. Останньому присвячена чимала кількість праць [4; 5; 6; 7; 8].

Постановка завдання. Незважаючи на велику кількість праць з теорії кіноперекладу, недостатньою є кількість досліджень, що присвячені вивченню лексичного наповнення кінофільмів та особливостей їх перекладу. Крім того, важливим є дослідження лексичного наповнення кінофільмів відповідно до їх жанру. Йдеться в першу чергу про документальні фільми, оскільки такі дослідження є малочисельними. Переклад фільмів взагалі, й документальних зокрема так само трудомісткий, як і переклад художніх творів. Документальні фільми насичені термінами, які можуть викликати певні труднощі при перекладі. Завданнями ж даного дослідження є аналіз особливостей перекладу термінології в документальних фільмах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття «кінопереклад» складається з двох частин, *кіно* та *переклад* відповідно. Під цим поняттям зазвичай розуміють переклад кінофільмів та їх заголовків.

Фільмом є аудіовізуальний твір (у тому числі телевізійні серіали та їх окремі серії), що складається з епізодів, поєднаних між собою творчим задумом і зображувальними засобами, та є результатом спільної діяльності його авторів, виконавців і виробників [9]. До основних видів фільмів відносять: художні (ігрові), документальні, мультиплікаційні (анімація), науково-популярні [10].

Художнє або *ігрове кіно* – вид екранної творчості, основу якої складають драматургія, побудована на художньому вимислі або художній типізації образів дійсності, і творчість виконавців (професійних чи непрофесійних акторів).

Поняття «*мультиплікаційний фільм*» на сьогодні витіснено поняттям «*анімаційний фільм*», який є видом екранного мистецтва, чий твори створюються за допомогою покадрового знімання окремих послідовних фаз руху намальованих площинних або об'ємних об'єктів.

Науково-популярне кіно – вид кінематографа, завданням якого є поширення різноманітних об'єктивних знань про світ. Науково-популярні кінофільми виконуть просвітницьку, навчальну,

популяризаторську, науково-дослідницьку функції. На основі вищезгаданої класифікації науково-популярні кінофільми поділяються на такі різновиди:

- науково-дослідницькі фільми;
- навчальні фільми;
- науково-популярні фільми;
- техніко-пропагандистські фільми;
- пізнавальні фільми [11, с. 72–73].

Документальне кіно – авторська розповідь про факти і явища реального життя, побудована на узагальненні, типізації, образності. Власне термін «документальний фільм» був запропонований англійським кінодокументалістом Джоном Грірсоном в 1926 році. Цим терміном позначили фільми, в яких є художній підхід до показу реальної дійсності [11, с. 73–74].

До різновидів документального кіно належать:

- псевдодокументальні фільми (англ. *mockumentary*) – імітують або навіть фальсифікують викладені факти;

- науково-популярні фільми – оприлюднюють наукові відомості, результати досліджень. Можуть містити міждисциплінарну полеміку;

- хронікально-документальні фільми – характеризуються хронікою викладу подій, що сталися.

Для того, щоб популяризувати документальні фільми в іншомовному середовищі, їх слід перекласти. До основних труднощів перекладу документальних фільмів відносять [12]:

1) *Умови праці:*

- часові рамки – перекладачеві в середньому необхідно від 5–7 днів для перекладу фільму тривалістю 90 хвилин;

- наявність/відсутність скриптів постпродакшину або погана якість скриптів (скрипти можуть містити велику кількість термінів або власних назв, можуть траплятися помилки у тексті скрипту);

2) *Жанрові особливості:*

- галузева термінологія (історія, медицина, зоологія тощо);

- оповідь (оповідь від третьої особи; мовлення персонажів, що є фахівцями у певній галузі; діалоги та спонтанне мовлення; поєднання вигадки і реальності при розповіді про історичні факти та персоналії).

Як бачимо, переклад документальних фільмів може включати труднощі технічного та лінгвістичного характеру. Ці труднощі безпосередньо впливають на ступінь еквівалентності й адекватності перекладу оригіналу та його технічному втіленню на екрані. До можливих лінгвістичних труднощів належить переклад галузевої терміно-

логії, або ж сукупності термінів, що використовуються у певній галузі. Термін визначають як емоційно-нейтральне слово або словосполучення, яке використовується для точного визначення понять або назв предметів [13, с. 255].

Терміном у традиційному розумінні є слово або словосполучення, яке спеціально використовується у певній галузі науки, техніки, торгівлі, права, спорту чи мистецтва для передачі поняття, характерного для цієї окремої галузі [14, с. 146].

Виділяють три основні групи термінів залежно від ступеня спеціалізації значення. Серед них: загальнонаукові терміни, міжгалузеві терміни та вузькогалузеві терміни [15, с. 33].

Загальнонаукові терміни вживаються практично в усіх галузевих термінологіях. До цієї категорії відносять і загальнотехнічну термінологію. Варто зазначити, що такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення. Наприклад, *концепція, теорія*.

Міжгалузевими є терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях. Наприклад, термінологія спільна з іншими соціальними та природничими науками (*звук*).

Вузькогалузеві терміни – це терміни, характерні лише для певної галузі. Наприклад, *префікс, дефолт*.

Термін утворюється на основі однієї мови або може бути запозичений як із «нейтрального банку» (міжнародні греко-латинські термінологічні елементи), так і з однієї мови. Він повинен відображати ознаки даного поняття [16, с. 181].

За структурою терміни поділяються на такі групи: прості, складні та терміни-словосполучення [17, с. 256].

Прості терміни складаються з одного слова. Наприклад, *лінгвістика, закон*.

Складні терміни складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс. Наприклад, *боді-арт*.

Терміни-словосполучення складаються з декількох компонентів. Наприклад, *міжнародний договір*.

Процес перекладу – своєрідна мовна діяльність, спрямована на якнайповніше відтворення іншою мовою змісту і форми іншомовного тексту.

Процес же перекладу термінів може включати декілька етапів:

- визначення значення терміна в контексті;
- переклад значення українською мовою [17, с. 258].

Для процесу перекладу термінів важливим є вибір прийому перекладу. Одним із основних

приймів є переклад за допомогою лексичного еквівалента. При цьому, еквівалентом є постійна лексична відповідність, яка точно співпадає зі значенням слова [18, с. 181]. Терміни, які мають еквіваленти, відіграють важливу роль при перекладі. Необхідно вміти знаходити відповідний еквівалент у рідній мові і розширювати знання термінів-еквівалентів [19, с. 341].

До інших прийомів перекладу термінів відносять описовий переклад, переклад за допомогою родового відмінка, калькування або дослівний переклад, транскодування, переклад за допомогою використання різних прийменників [20, с. 181].

Розглянемо особливості перекладу термінів на конкретному матеріалі. Для аналізу був обраний документальний фільм «Земля: Один вражаючий день» (від англ. *Earth: One Amazing Day*) [21; 22]. Фільм був знятий студією BBC Earth Films та є сіквелом фільму *Earth*. Обраний документальний фільм є науково-популярним фільмом. Події у фільмі відбуваються протягом одного дня у різних кутках світу. Головними персонажами виступають тварини, представники різних видів. Переклад українською мовою був виконаний студією *Pie Post Production*.

Отже, обраний для аналізу документальний фільм характеризується наявністю великої кількості вузькогалузевих термінів, що позначають назви класів та видів тварин, рослин (animals: *vlei rat, serval, marine iguana, Galapagos racer snakes, giant panda, zebra, narwhal, lions, giraffe, sperm whale, sloth, mouse, cheetah, langurs, whitetip sharks, racoons*; birds: *chinstrap penguin, hummingbird, a barn owl*; insects: *bees, mayfly, click beetle, flies*; plants: *bamboo*). Окрім назв дорослих тварин, у фільмі ще й вживаються назви на позначення їх дитинчат (*hatchling, cub, foal, bull, calf, chicks*). Крім того, у фільмі присутні й інші вузькогалузеві терміни (*space, planet, star, moon, sun's energy, axis, the equator, desert, jet engine, the tropics, comatose, volcano, oceans, crossfire, stomach, the rainforests, starvation, metabolism, instinct, the reef, the heartbeat, universe, fungus, fungal spores* тощо). Слід зазначити, що за структурою проаналізовані терміни належать до простих (*reptiles, muscle, photosynthesis, herd, habitat, predators, claws*) та термінів-словосполучень (*the Sun's energy, radar ears, high jumping technique, baby iguana, a rare animal, evaporates water, the power of the Sun, rivalry between males, for the attention of females, laid their eggs*).

Відповідно, під час перекладу цих термінів застосовувалися наступні прийоми:

- підбір лексичного еквівалента (*Galapagos racer snake* – галапагоський полоз, *hatchling* – малюк, *snakes* – змії, *plants* – рослини, *prey* – здобич);

- пошук контекстуальних відповідників (*baby iguanas* – їхні дитинчата та *baby iguana* – дитинча ігуани; *hatchling* – малюк та *another hatchling* – ще одне дитинча; *cub* – ведмежатко та *cubs* – дитинчата; *giant panda* – панда та *giant panda* – бамбуковий ведмідь);

- транслітерація (*serval* – сервал, *zebra* – зебра);

- адаптивне транскодування (*reptiles* – рептилії, *photosynthesis* – фотосинтез, *bamboo* – бамбук, *pandas* – панди);

- калькування (*marine iguana* – морська ігуана, *giant pandas* – гігантські панди, *a rare animal* – рідкісна тварина, *the Sun's energy* – сонячна енергія, *evaporates water* – випаровує воду).

Структура англомовних термінів має важливе значення для вибору способів їх перекладу. Так, наприклад, прості терміни у документальному фільмі часто перекладаються за допомогою транслітерації або підбору еквівалента. Характерним прийомом перекладу термінів-словосполучень було калькування.

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Таким чином, документальні фільми розповідають про реальні події та факти, відомих людей та соціальні або культурні явища. Вони характеризуються певними різновидами. Серед них: псевдодокументальні, науково-популярні та хронікально-документальні. До лінгвістичних особливостей перекладу документальних фільмів належить наявність термінології. Дане дослідження було присвячене аналізу прийомів перекладу термінології у документальному фільмі «Земля: Один вражаючий день», що насичений зоологічними термінами. Під час перекладу було застосовано такі прийоми, як підбір лексичного еквівалента, пошук контекстуальних відповідників, транслітерація та адаптивне транскодування, і калькування. Структура термінів відіграла ключову роль при виборі прийомів перекладу термінів у фільмі.

Перспективу досліджень цієї тематики вбачаємо у подальших розвідках лексичного наповнення аудіовізуальних текстів для виявлення закономірностей його перекладу залежно від жанрових характеристик фільмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гудманян А.Г., Плетенецька Ю.М. До проблем кіноперекладу як виду художнього перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. 2012. Вип. 25. С. 28–30.
2. Кузенко Г.М. Кінопереклад як особливий вид художнього перекладу (на матеріалі англійської мови). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. №9, том 3. С. 70–74.
3. Журавель Т.В. Кінопереклад як вид аудіовізуального перекладу і його становлення в Україні та світі. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. 2018. № 10. С. 35–38.
4. Матківська Н.А. Питання методології дослідження аудіовізуального перекладу. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. 2015. №3. С. 147–152.
5. Полякова О.В. Дублювання як вид кіноперекладу. *Наукові записки*. Серія : Філологічні науки (Мовознавство), 2013. Вип. 116. С. 338–341.
6. Gottlieb H. Subtitling. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York : Routledge, P. 244–248.
7. Chaume F. The turn of audiovisual translation : New audiences and new technologies. *Translation Spaces* 2. 2013. P. 105–123.
8. Diaz C. New trends in audiovisual translation. Bristol : Multilingual matters, 2009. 283 p.
9. Про кінематографію : Закон України від 13 січ. 1998 р. №3136-IX. Дата оновлення : 30.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.04.2024).
10. Кіномистецтво. *Енциклопедія сучасної України* : веб-сайт. URL: <https://esu.com.ua/article-6942> (дата звернення: 23.04.2024).
11. Горевалов С.І., Десятник Г.О. Вступ до спеціальності кіно-, телемистецтво : навч. посіб. К. : КНУ, 2014. 132 с.
12. Matamala A. Main challenges in the translation of documentaries. *New trends in audiovisual translation* / ed. Diaz-Cintas Jorge. London, 2009. P. 109–120.
13. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : навч. посіб. Тернопіль, 2001. 290 с.
14. Сливка Л.З. Особливості перекладу науково-технічної термінології з англійської мови на українську. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 27, том 3. С. 144–149.
15. Панько Т.І., Кочан І.М., Пацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів : Світ. 1994. 216 с.
16. Герасімова О.М. Особливості перекладу термінів (на прикладі прикордонного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2016. № 22. С. 180–182.

-
17. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : навч. посіб. Тернопіль, 2001. 290 с.
 18. Герасімова О.М. Особливості перекладу термінів (на прикладі прикордонного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2016. №22. С. 180–182.
 19. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 576 с.
 20. Герасімова О.М. Особливості перекладу термінів (на прикладі прикордонного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2016. №22. С. 180–182.
 21. Documentary Earth: One Amazing Day. *Documentary area* : web-site. URL: <https://www.documentarymania.com/player.php?title=Earth:%20One%20Amazing%20Day> (last accessed: 22.04.2024).
 22. Документальний фільм «Земля: Один вражаючий день». *UAKINO.CLUB* : веб-сайт. URL: <https://uakino.club/filmy/documentaries/7338-zemlya-odin-vrazhayuchiy-den.html> (дата звернення: 22.04.2024).